


# Mérei Ferenc: Az ember beszél

január 28, 2018

Előszó Haim Ginott: Szülők és gyermekek c. könyvéhez 

Próbáljuk meg egyszer a gyerekek érzékeny odafordulásával nézni és hallgatni a felnőtteket. Nem könnyű vállalkozás.

A mikrofonhoz nem szokott ember néha nem ismeri meg a saját hangját a rádióban, alig hiszi el, hogy ez az erőltetett vagy éneklő, fojtott vagy görcsös hangsor az övé lenne, ő az, aki így hadar vagy így dadog. Ilyen hányavetin vagy ilyen patetikusan szövi a mondanivalóját.

S tán éppen ilyen megdöbbentő lenne, ha a gyerekszem lencséjével látnánk és gyerekfüllel hallanánk mindennapi megnyilvánulásainkat.

Amikor az író gyerekhőst választ egy novellához, ezt nagyrészt azért teszi, mert a gyerek a felnőtthez viszonyítva majdnem konvenciómentesen éli meg a helyzeteket. Kevesebb a minősítési sablonja, nyitottabb a látványra. Kíváncsi, odafigyel, s jóllehet nagy magyarázó igényétől sodorva, naivan, tudatlanul dolgozza fel és foglalja elméletbe az emberi történéseket, mégis megdöbbentő közvetítést nyújt a felnőttnek, aki szólamainak hangszigetelője mögött ritkán hallja saját mondanivalóját.

Önmegfigyelési készséggel és gyakorlottsággal rendelkező serdülő idézte fel nyolc-kilenc éves korabeli emlékeit. Egy alkalommal apja megdicsérte, többször elmondta, hogy milyen okos. A gyerekek nagyon tetszett a dicséret, örült az elismerésnek, amit a család többi tagjai is hallottak. De egyszer csak gyanússá váltak a szavak. Mintha a gyerek azt érezte volna, hogy a pedagógiai könyvekben előírt módon „sikerélményhez” juttatják: nem megméri, hanem „gondos szülői nevelésben részesül”.

(Vigyázat, az élmény kilencéves kori, de aki megfogalmazza, az

már 16 éves.) Megkérdezte az apját: „Honnan tudod, hogy okos vagyok?” Az apa kissé fölényes mosollyal valahogy ezt magyarázta: „Mindig fejen találod a szöveget... Mindent megértesz, amit mondok...” A gyerek átlátott a manőveren. A „mindig” és a „mindent” szavakból tudta, hogy apja valójában nem gondolta végig a dicséretet, „csak úgy mondta”, azaz sablonhoz folyamodott. Apja látta, amint ő „térképezett” (az atlaszt forgatta), ebből mondta, hogy „okos”. Pedig meg sem nézte, mit csinál, mert ha odanéz, akkor megindokolhatta volna a dicséretet azzal, hogy a gyerek nagyszerűen eligazodik a térképen, ismer csaknem minden jelet, még a különféle bányák jeleit is. Ha az apa ezt mondja, a gyerek boldogan fogadja a véleményt, de a „mindig” és „mindent” kezdetű ítéletet óvodásoknak szóló mesének, illetve sértésnek érezte. Nem dicséretet kapott, hanem sablont. Apja nem beszélt vele, hanem „szülői kötelességét teljesítette”.

Ugyanez a serdülő mondja el, hogy gyakran kérte apját: „mesélj valamit, ...kivel talákoztál, ...mit dolgoztál, ...hogyan utaztál...”, egyszóval mondjon el valamit a hosszú hétköznapból. Általában kitérő választ kapott: „Sok bajom volt, sok nehézségem.” „Hát a bajt mondd el, a nehézséget” – kérlelte a gyerek. Az apa ilyenkor visszahúzódott, hümmögött, elbáméskodott, végül valami kötelező sztereotípust mondott, például azt, hogy „nehéz az élet” és kiment a szobából.

A gyereket bosszantotta ez az elintézési mód. Érezte a szólam ürességét, sejtette, hogy apja ezzel a formális, tartalmatlan fordulattal kitér a válasz elől.

S ha elemezzük a felnőttek beszédmódját, a közléseket, amelyek családi keretben elhangzanak, az üzeneteket, amelyeknek a gyerek az otthonában hol a címzettje, hol a tanúja, kiderül, hogy a kommunikációs üresség nem is az egyetlen rémületet keltő és elidegenítő jellege a felnőttek beszédstílusának. Éppen így megzavarja a gyereket az indulatilag túlfeszített általánosítás: a szülőknek az a gyakori fordulata, amely a „te persze mindig”; „te bezzeg soha” sztereotípussal kezdődik vagy végződik. Ezzel a kiegészítéssel az üzenet eleve jelentését veszti. A gyerek a mindig-soha jelzésből tudja, hogy a közlés

érvénytelen, nem is arról van szó, amiről beszélnek (hogy a másik „mindig elfelejti... mindig nyitva hagyja... sohasem teszi vissza... soha nem mondja meg...”), hanem százféle helyzetből visszamaradt ellenérzéseket emlegetnek, az élet minden baját róják fel. Üresség és tartalmatlan indulati jelzés egyaránt beletartoznak a sablon-rétegbe, amely ráépül a valóságra, elfedi a tényleges kapcsolatokat, s nemcsak az örömet, hanem még a bánatokat is eltorzítja.

A gyerekekkel folytatott beszélgetésekből, s főként a gyerekkorra való visszaemlékezésekből tudjuk, hogy amikor egy gyerek elhallgat, nem válaszol, „megmakacsolja magát”, kimegy a szobából (esetleg az ajtót is becsapja maga után), gyakran a szólamok előtt menekül, lemond arról, hogy érdemi, tárgyi megbeszélést folytasson. S a szólamoktól elhallgató gyerekből frázisoktól megcsömörlött ifjú lesz. Ismerjük a „nem beszélő” fiatalokat, akik kitérnek a párbeszéd előtt, nem fogadják el a megbeszélés felkínált lehetőségét.

Főlényes visszahúzódásukat ilyenféleképpen magyarázzák: „agyonbeszélnek bennünket... a szavak úgysem oldanak meg semmit”. Ha még is sikerül jóhiszeműségünket bizonyítani és elérjük, hogy beszédbe bocsátkozzanak velünk, gyorsan kiderül, hogy a szavak elutasítása nem az értékek elvetése, hanem a tartalmatlan fordulatoknak, a verbális ceremóniáknak a megbélyegzése. A hallgató fiatalok a verbalitás parazitizmusával szemben olyan értékeket vettek át és érleltek tovább, mint az együttesség, a kreativitás, az érzékenység, az önismeret.

Ez a farmernadrágos, oldaltarisznyás, a szólamokat kerülő, inkább hallgató, mint verbalizáló nemzedék azóta felnőtt, sokan közülük éppen nyitottságuk, életszeretetük révén fiatalon lettek apák és anyák. Szülők lettek, akik hátizsákban, kissé az indián anyákra emlékeztetően hordják magukkal kicsinyüket, meglazítják a nemek különbségéhez kötött státuskülönbségeket, s a gyerekekhez való viszonyukban mintha közelebb kerültek volna a természetes mintához.

S most már nekik is beszélniük kellene. Gyermekük- akik nem csömörlöttek meg a szavaktól, nem örökölték viszolygásukat a

verbalitástól – most megszólítják őket, beszélnek hozzájuk, kérdeznek, feleletet várnak. Az emberi lét természetességéhez hozzátartozik a beszéd is. Az ember nemcsak megért és elfogad, hanem beszél is!

De hogyan beszélgessenek egy gyerekkel ezek a fiatalok? Azon az oktató-moralizáló hangon, ahogyan velük beszéltek? De hiszen ettől fordultak el! Más hang kellene, más stílus. Olyan, amelyik megfelel igényeiknek, vágyaiknak, közösségi indításuknak, összhangban van alkotó kedvükkel és azzal az álmukkal, hogy életmódjukban egyeztetik a technikai eszközöket és a természetességet, az örömet és a felelősséget.

Ezeket a fiatal szülőket gyermekeik sokirányú kérdéseikkel rászorítják arra, hogy feleljenek, beszéljenek, mégpedig másként, mint ahogyan velük mint gyerekekkel beszéltek. Rehabilitálniuk kell a párbeszédet, s ehhez rá kell találniuk a szülő-gyermek viszony új stílusára. Ezt szolgálja Ginott könyve.

Fontos társadalmi igény kielégítésére tesz figyelemre méltó kísérletet. Hitelességet kereső, verbális ceremóniáktól gyakran viszolygó fiatal szülőket vezet be a számukra is érvényes beszédmódba, nevelői magatartásba, életvezetési stílusba.

S éppen így próbál eleget tenni egy másik feladatnak, amely az ismeretek páratlan fejlődésével függ össze. A pszichológia – ezen belül a gyermekpszichológia és a pszichopatológia – ismeretanyaga az elmúlt évtizedekben megsokszorozódott. Jelentős tudást szereztünk a személyiség alakulásáról és alakításáról, az emberi kapcsolatok fejlődéséről és fejlesztéséről. Megfigyelések és kísérletek sorozata győzött meg bennünket arról, hogy a készségek bontakoztatásának, az egyénné válásnak, a nyitott személyiség csiszolásának kitüntetett színhelye a közvetlen környezet, mindenekelőtt a családi környezet sűrű kapcsolathálója. Itt kapja a gyerek azokat a viselkedési mintákat, ítéleti mércéket és szóbeli megfogalmazásokat, amelyeket részben elfogad, részben átalakít, esetleg elutasít. De mindenképpen viszonyul hozzájuk. Ez a viszonyulás gyakran alapvető a személyiség

alakulásában. Ha a gyerek teljes egészében átveszi a környezete által kínált mintákat, mércéket, fordulatokat, szükségszerűen konzervatív ember lesz – zárt személyiség – megcsontosodott ítélettel, merev magatartással, sablonokkal. Ha teljes egészében szembefordul velük, akkor a társadalom peremére szorulhat, és a mindenre kiterjedő protest kedvéért esetleg feladja az alkalmazkodás lehetőségét. Világos, hogy e minták átvételének rugalmas, nyitott módját kellene kialakítani, amely sem el nem fogad, sem el nem vet valamit pusztán azért, mert készen kapta.

Ennek a szerencsés viszonyulásnak, az elfogadó, mégis formáló alkalmazkodásnak a pedagógiai kialakításához nyújt találó példákat és lényeges gondolatokat a könyv.

Egy régi vizsgálatra utalok, amely egy másik szempontból világítja meg ugyanezt a problémát. Kisiskolásokkal néhány soros fogalmazást készítettünk, vagy szóban mondattuk el élményeiket anyjukról vagy valamelyik testvérükről. Kiderült azonban, hogy amit leírtak vagy elmondtak, az nem az élményük volt, hanem az olvasókönyvi anyának

vagy testvérnek a sablonja. A szólam elfedte az anyára vagy a testvérekre vonatkozó közvetlen tapasztalásukat is. Csak a tanítónővel vagy a pszichológussal folytatott hosszúra nyúló beszélgetésben tudott a gyerek visszakanyarodni mindennapi, valós élményéhez. A valóságot elfedő, konvencionális fordulatokat a gyerek a környezetében levő felnőttektől, elsősorban a szülőktől veszi át. Az ő modorosságuk ismétlődik a gyerek valóságidegen beszédmódjában. S ehhez járul még a régen túlhaladott nevelői szokásokból és előítéletekből táplálkozó s a gyereket nyugtalanító, esetleg sértő, hagyományos „szülői stílus”.

Legjobb példa erre az üzenetet, közlést kísérő indulati feszültség aránytalansága. Tizenkilencedik évemben jártam, amikor kiléptem a szülői házból és egy távoli városba utaztam tanulmányaimat folytatni. Egy fogmosó poharat kellett volna vennem, meg egy bögrét úgy gondoltam, hogy ilyen drága tárgyakat majd csak néhány hónap múlva vásárolhatok meg, addig is takarékoskodnom kell. Egy áruház kirakatában azonban

megláttam a tervbe vett poharat és bögrét, s megdöbbenve jöttem rá arra, hogy ezek filléres tárgyak, annyiba kerülnek, mint egy füzet vagy egy ceruza. Az ár hihetetlennek tűnt. Már megvettem a poharat és még mindig azt gondoltam, hogy tévedés történt, az eladó utánam szalad, megszégyenít, mert a pohár tízszer vagy hússzor annyiba kerül, mint amennyit én fizettem. Jóval később jöttem rá arra, hogy amikor nálunk otthon, gyerekkoromban összetört egy csésze vagy egy pohár (sok gyerek volt, sok csésze tört össze!), anyám és nagynéném kétségbeesetten panaszkodtak, szemrehányást tettek, jelenetet rendeztek. Ebből gondoltam, hogy borzasztó drága dolog lehet egy csésze, ha így kell siránkozni miatta.

A hagyományos szülői stílusban gyakori az ilyen aránytalanság: egy rossz osztályzat katasztrófának, egy kis mulasztás tragédiának, egy eltörött tányér végzetes anyagi csapásnak látszik. A gyerek kis mulasztásait, apró-cseprő ügyetlenségeit világvége-hangulat kíséri.

Az indulatoknak ez az aránytalansága sokáig a gyerek realitásérzékét torzítja, és ami még lényegesebb, a gyerek, illetve a serdülő előbb-utóbb rádöbben arra, hogy a szülők a valósághoz viszonyítva aránytalan indulatukkal hamis valóságot mutattak neki.

Éppen ilyen kiszámíthatatlan következményekkel járhat a hagyományos szülői stílusnak egy másik jellegzetessége: a fölényhelyzet hangsúlyozása. A tekintélyelvi nevelésnek ez a maradványa furfangos, nemegyszer rokonszenvesnek látszó formában bukkan fel. Megnyilvánulásának mélyén mindig ott találjuk a pedagógiai konzervativizmus mottóját: a szülői jog érvényesítését. A „szülőnek joga van” szabályozni, büntetni, ha jónak látja, akár testileg is megfenyíteni a „saját gyereket”. A közműveltségi szintünknek megfelelően átalakított változatban ez úgy hangzik, hogy „a szülő jobban tudja, mi kell a gyereknek...” Nevelői stílusban, beszédfordulatban ez olyan megfogalmazást kap, mint, „... te még ezt nem tudhatod, ...majd ha a magad lábán állsz, ...hidd el, apád jót akar neked” stb. S ez nagyrészt igaz! A szülők valóban jót akarnak, nagyobb élettapasztalattal rendelkeznek, szeretik a

gyerekeket. Éppen csak azt nem értik meg, hogy a gyerekek próbálkoznia is kell az életben, rá kell találnia az eligazodás és a helyzetmegoldás különféle lehetőségeire. A tájékozódást a világban éppen úgy gyakorolni kell, mint az olvasást vagy a számolást. A gyereket nemcsak tiltani lehet, hanem a helyzet magyarázatával, a viszonylatok értelmezésével meggyőzni is.

A „szülő jogán” alapuló pedagógiai magatartás, amely nemcsak kézen fogja, hanem kézben is tartja a gyereket, bonyolult műnyelven jut kifejezésre, s elfedi a szülő-gyerek kapcsolat szeretetteljes spontaneitását. S talán még ennél is súlyosabb következménye, hogy kötelező helyzetmegoldási formulákat ír elő, s nem vezeti rá a gyereket arra, hogy az adott helyzetben körülnézzen, odafigyeljen, és ehhez igazítsa cselekvését. Ahogyan a beszédben, úgy a viselkedésben is sztereotípiákhoz és receptekhez folyamodunk, és ezekkel rögzítjük a szülői jog címén a felnőtt-gyermek viszony veszedelmes modelljét, az alárendelést.

Hasonló műnyelvet hoz egy másik pedagógiai magatartás, a babusgatás. A fölényhelyzet inkább siralomvölgynek tekinti az életet: mindenfelől veszélyek leselkednek, ezektől védi meg a gyereket a szülők tapasztalata, előrelátása, irányítása. A babusgató nevelésben az otthon olyan, mint egy tejszínhabos születésnap tortája: jó emberek, elsősorban a szerető szülők, keresztszülők stb. biztosítják a puha fészek örök derűjét. A gyerek ebből nem is mozdulhat ki, sem kalandra, sem felfedezőútra. Kicsi még, gyámolításra van szüksége, maradjon csak a vatták között.

Erről a műnyelvről és a hozzátartozó vattázott fészek illúziójáról szól Karinthy novellája, a Gőgicse (az „új görbe tükör” című kötetben). Egy házaspár egy rokon kisgyereket nevel, akit Bübükének becéznek, fiú létére szoknyácskában járatták, kizárólag selypítve beszélnek vele, gügyögve, azzal a feltevéssel, hogy a gyerek azon kívül, amit tőlük tanult, semmit sem tud a világról, naiv, mindent elhisz. Az életképszerű novellában vonaton utaznak, a két felnőtt elalszik, s az író megszólítja a hatévesnek látszó fiút a

felnőttektől hallott gügyögő stílusban. A gyerek hideg megvetéssel tekint rá: „Nevem Réz Jeromos” mondja. – „Az úrnak nem vagyok Bübüke”, s kifejti, hogy a két rokon gyengeségét belátásból elnézi. Alkalmazkodik naiv gügyögésükhöz, bár nehezebbre esik elfogadni, hogy sok ember azért vonzódik a gyerekekhez, hogy „legyen valaki, aki előtt játszhatják a felnőttet és a mindent tudót”.

A sablon, az autokratikus fölényhelyzet és a gögicse a szülői stílus három negatív változata. Műnyelvüknek művilág felel meg. A szabad kommunikáció hiánya torzított viszonylatokkal jár együtt, és egyben továbbtorzítja az emberi kapcsolatokat. Ginott könyve számtalan példájával tükröt vagy inkább egy filmet mutat a felnőttnek, aki látja és hallja magát, amint műnyelven oktatja és mesterkélt gesztusokkal igazgatja a gyereket. Meglátja magát azokban a valós helyzetekben, amelyeknek megoldására nem szocializálták, és ha megpróbálja megoldani őket, mind döntésben, mind megfogalmazásban alatta marad színvonalának: előző nemzedékek sablonjához, fölényéhez, gögicséjéhez folyamodik.

Ezen nevelkedett, s ha lázadt is ellene, most jobb tudás híján mégis ezt a formulát követi.

A farmernadrágos, hosszú hajú fiatal apa sok mindent tud a nevelésről. Tágra nyitja a világot a gyereke előtt. Hátizsákban hordozza sok száz kilométeres úton, mutatja neki az életet. De egyszer a gyerek, nem tudni, miért, nem akar enni. A fiatal apa zavarba jön, erre a helyzetre nem volt felkészülve, kapkodni kezd, visszacsúszik saját gyerekkorához. Nagy jelenet közepette megtömi a gyereket.

Vagy: felvilágosult, érettebb korú szülők rájönnek arra, hogy serdülő lányuk szexuális érdeklődése hirtelen fellobban (onanizál, feltűnően keresi a fiúk társaságát, a velük való bizalmas együttlétet). A szülők családjában az ilyen problémát észre sem vették, átsiklottak fölötte, s előbb-utóbb maguk a szülők sem láttak más megoldást, mint amit ők maguk megéltek: úgy tettek, mintha észre sem vették volna a változást.

Majd a tanácstalanság révén elvesztették a fejüket s



megpróbálták eltiltani a lányt a fiúk társaságától. A lány nem is értette, mit akarnak. A család nehéz, konfliktusterhelt szakaszba jutott: végül is a szülők nevelési tanácsadóhoz fordultak, együttes családi beszélgetéssel oldották fel az ellentmondásokat s fogadták el serdülő lányuk természetes, jól szabályozott – éppen csak az ő konzervatív alapbeállítottságukat zavaró – értékorientációját.

Szülők és gyerekek szükségszerű együttélése kiszámíthatatlan nevelési bonyodalmakat teremt. Pedagógiai problémák tömegét kell megoldania a felnőttek ahhoz, hogy békésen megférjen a környezetében élő gyerekekkel, s megtanítsa őt szeretni, örülni és helytállni az evilági létben.

Ginott könyve a problémák jelentős részét érinti. Végigkíséri például sok példával az iskolás gyerek egy napját: a reggeli felkelés és az iskolába indulás bonyolult hadműveleteit, a házi feladatok és az esti tévé ügyét, a lefekvés rituáléját. Kitér a mindennapos konfliktusokra, amilyen pl. az öltözködés, az evés, a testvér-versengés. A konkrét példák konkrét megoldási módjával különösképpen kiemeli a beszédet: az ésszerű magyarázatot, a racionális értelmezést, az élő szót mint a beleélésnek, az empátiának a legfőbb eszközét.

Ahogy meg kell tanulnunk a gyerek szemével látni és fülével hallani – ezt sugallják a példák -, éppen úgy meg kell tanulnunk a gyerek élményvilágának a szintjén beszélni. Meg kell tanulnunk mindenekeelőtt azt, hogy ráálljunk a gyerek érzelmi hullámhosszára, megéljük emocionális történéseit, elfogadjuk vágyait, tiszteljük fantáziáját, s mindezzel elősegítsük a szabad kommunikációt, a nyitott személyiség bontakozását.

Ennek feltétele pedig nem kevesebb, mint a gyerekebe vetett bizalom, az iránta érzett felelősség, amelyből nyílt és derűs légkörben, ésszerű szabályok között a gyerek felelőssége is kicsírázik.

1976. február 21.